

DOI: 10.33270/03243502.45
УДК 343.144:343.35

Тактичні і психологічні засади допиту під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, пов'язаних із підрубкою документів

ГАГАЧ Віталій*

кандидат юридичних наук, старший дослідник, докторант Науково-дослідного інституту публічного права

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-7933-0712>

Анотація. Однією з найпоширеніших слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень є допит. Це незамінна слідча (розшукова) дія, оскільки, отримуючи показання в процесі допиту, слідчий збирає ідеальні сліди, які комплексно доповнюють інші джерела криміналістично значущої інформації, забезпечуючи процес доказування. Мета наукової статті полягає у формуванні засад тактики допиту під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, пов'язаних із підрубкою документів, з позицій кримінально-процесуального, криміналістичного та психологічного аспектів. Окреслено закономірності проведення допиту, зокрема ключову з них – його пізнавальний характер, що полягає в послідовному відображенні події кримінального правопорушення в пам'яті людини. На відображення впливають об'єктивні та суб'єктивні чинники. У контексті розгляду тактики допиту під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, пов'язаних із підрубкою документів, висвітлено питання використання можливостей когнітивної психології та психології брехні, зокрема за умов, коли складнощі виникають як з активізацією пам'яті допитуваних, які готові до співпраці зі слідством, або з відображенням правдивої інформації внаслідок її спотворення або замовчування допитуваним як форми протидії досудовому розслідуванню. Такі обставини обумовлені тим, що підозрюваний, причетний до механізму протиправної діяльності, а в низці випадків – і недобросовісний свідок, характеризуються високим рівнем освіченості, сформованістю професійних здібностей є переважно представниками «білокомірцевої» злочинності, що обумовлює ретельну підготовку слідчого до допиту й безпосередньо отримання показань з дотриманням криміналістичних рекомендацій.

Ключові слова: допитуваний; тактичний прийом; когнітивна психологія; психологія брехні; процесуальне інтерв'ю; показання.

Історія статті:

Отримано: 31.07.2024

Переглянуто: 28.08.2024

Прийнято: 30.09.2024

Рекомендоване посилання:

Гагач В. Тактичні і психологічні засади допиту під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, пов'язаних із підрубкою документів. *Юридична психологія*. 2024. № 2 (35). С. 45–53. doi: 10.33270/03243502.45.

*Відповідальний автор

Вступ

Однією з найпоширеніших слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, пов'язаних із підrobкою документів, є допит. Складність цієї слідчої (розшукової) дії полягає в тому, що вона має процесуальні, організаційні, криміналістичні, психологічні й етичні аспекти. Уміле проведення допиту потребує не лише суворого дотримання положень кримінального процесуального законодавства, а й творчого застосування знань у галузі криміналістики, психології, педагогіки, етики тощо. Допит визначають як найбільш значущу, незамінну слідчу (розшукову) дію, оскільки, отримуючи показання в процесі допиту, слідчий збирає ідеальні сліди, які комплексно доповнюють інші джерела криміналістично значущої інформації, забезпечуючи процес доказування. Саме тому питання оптимізації проведення допиту під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, пов'язаних з підrobленням документів, передусім у контексті вдосконалення його психологічної основи, надання дієвих практичних рекомендацій, є вкрай важливим.

Для підвищення ефективності професійної діяльності слідчого, крім знань кримінального процесуального законодавства, фундаментальних криміналістичних знань, необхідні знання з галузі психології. Зазначене зумовлено тим, що слідчому доводиться працювати переважно з двома категоріями учасників кримінального провадження: тими, які готові співпрацювати зі слідством (добросовісний свідок, потерпілий), і тими, які не сприяють такій співпраці (підозрюваний, недобросовісний свідок).

З огляду на це, слідчий має на високому рівні володіти тактико-психологічним інструментарієм, зокрема знаннями когнітивної психології. На сучасному етапі розвитку когнітивної психології можна стверджувати, що головні акценти дослідження цієї науки – це психічні процеси, домінує серед них мислення і пам'ять. Особливим предметом пошуків є положення про вирішальну роль знань, когнітивних структур у перебігу пізнавальних процесів і поведінки людини, структурованості знань у її пам'яті, співвідношення вербальних та образних компонентів у процесах запам'ятовування і мислення (Maksymenko, & Pasichnyk, p. 3). У процесі допиту учасників кримінального провадження, готових до співпраці, слідчий зможе розпізнавати закономірності активізації пам'яті таких осіб, навіть якщо вони відчують певні складнощі у відтворенні сприйнятих обставин події кримінального правопорушення. Стосовно осіб, які протидіють розслідуванню, слід бути обізнаним із психологією брехні (Yaremchuk, 2021). Учені досліджують брехню в межах загальної психології як феномен людської поведінки, що має психофізіологічні

механізми; у межах вікової психології, простежуючи джерела та розвиток брехні в онтогенезі; у межах педагогічної психології, вивчаючи брехню як продукт виховання, – з одного боку, які чинники впливають на виховання – з іншого (Maiorcsak, 2013, p. 103). Опанування знань за цим напрямом сприятиме тому, що слідчий не лише зможе виявити викривлену, неправдиву інформацію, а й за допомогою низки тактичних прийомів з'ясувати об'єктивні обставини в кримінальному провадженні.

Щоб акцентувати саме на особливостях проведення допиту під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, пов'язаних із підrobкою документів, слід розглянути тлумачення змісту кримінально протиправної діяльності. Аналіз матеріалів слідчої судової практики надав можливість виокремити кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, за якими найчастіше правоохоронні органи виявляють факти використання фальсифікації документів, пов'язані з вчиненням і приховуванням кримінальних правопорушень, а саме передбачених ст. 201 КК України «Контрабанда», ст. 205-1 КК України «Підrobлення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців», ст. 212 КК України «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)», ст. 218-1 КК України «Доведення банку до неплатоспроможності», ст. 220-1 КК України «Порушення порядку ведення бази даних про вкладників або порядку формування звітності», ст. 220-2 КК України «Фальсифікація фінансових документів та звітності фінансової організації, приховування неплатоспроможності фінансової установи або підстав для відкликання (анулювання) ліцензії фінансової установи», ст. 223-1 КК України «Підrobлення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів» та ін. (Nahach, 2024, p. 140).

Допит підозрюваного, а в низці випадків – і свідків у таких кримінальних провадженнях є доволі складний, що обумовлено характеристикою особи підозрюваного, ретельним плануванням й обміркованою реалізацією протиправного замислу, формуванням «легенди» щодо дій осіб, обізнаних із протиправною діяльністю. Проведення допиту може бути спрямовано й на активізацію пам'яті допитуваного, стимулювання пригадування обставин події. Надання рекомендацій тактичного і психологічного змісту спрямовано на підвищення ефективності діяльності слідчого за цих умов.

Матеріали та методи

Тактику допиту висвітлено в працях вітчизняних учених. Зокрема, В. В. Коваленко (2024) зосередив увагу на розробленні науково обґрунтованих криміналістичних рекомендацій щодо організації й тактики допиту членів

організованих груп чи злочинних організацій, зокрема – в аспекті подолання протидії; Ю. М. Черноус (2020) визначила поняття тактичних прийомів та особливості психологічного механізму їх реалізації. Теоретико-прикладний аналіз тактичних прийомів емоційного та логічного впливу на допитувану особу з метою одержання від неї правдивих показань під час розслідування технології злочинного збагачення здійснено в дослідженні В. І. Пісного (2023) та ін. Деякі проблемні питання розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності вивчав О. В. Курман (2022). Однак проблематику проведення допиту під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, пов'язаних із підrobкою документів, ще не розглядали вчені в наукових працях.

Мета статті – дослідити засади тактики допиту під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, пов'язаних із підrobкою документів, з позицій кримінально-процесуального, криміналістичного та психологічного аспектів.

Результати й обговорення

З позицій кримінального процесу допит – це детально регламентований КПК України процес отримання показань (підозрюваного, свідка, потерпілого та інших) з метою забезпечення доказування в кримінальному провадженні. Процесуальний порядок його проведення регламентований ст. 224–227, 232 КПК України¹.

Учені мають різні підходи до визначення поняття допиту:

1) допит – це процесуальна дія, яка передбачає регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, які беруть у ньому участь, спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини у справі (Chernetska, 2021, p. 284);

2) допит – це певні дії, урегульовані чинним законодавством, які мають структурно-логічний зв'язок, завданням якого є безпосереднє вилучення інформації, її оцінка та застосування для боротьби зі злочинністю (Hrytsenko, & Rukhtina, 2018, p. 179).

Слід зауважити, що в контексті науки кримінального процесу допит є процесуальною дією, яка спрямована на отримання показань допитуваного й відбувається відповідно до визначеної кримінальним процесуальним законодавством форми.

Криміналістика переважно розглядає допит у контексті його тактико-криміналістичного

забезпечення, зокрема тактичних прийомів та їх комплексів, що реалізує слідчий під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Крім того, криміналістика охоплює аспект взаємодії учасників кримінального провадження, їх психологічного впливу один на одного тощо, як результат – отримання криміналістично значущої інформації у формі показань учасника кримінального провадження. Також криміналістика розглядає допит як вербальну дію, і хоча основний спосіб комунікації – це спілкування, під час допиту джерелами інформації є і невербальні реакції (міміка, жести, поза суб'єкта).

Коли йдеться про психологічний аспект допиту, слід зауважити, що у психології допит розглядають як процес специфічного спілкування слідчого з допитуваним, у процесі якого вивчають психологічні процеси, встановлюють закономірності психіки учасника кримінального провадження.

Отже, вивчення наукових праць, законодавства, емпіричних джерел засвідчує, що поняття та зміст такої слідчої (розшукової) дії, як допит, можна розглядати з кримінально-процесуального, криміналістичного та психологічного аспектів. Обов'язковою ознакою є пізнавальний характер допиту.

Серед закономірностей допиту слід виокремити те, що з пізнавальної позиції показання допитуваного становлять послідовне, кількоступеневе відображення події кримінального правопорушення. На відображення впливають об'єктивні (умови сприйняття) та суб'єктивні (рівень розуміння процесів і явищ) чинники.

Пізнавальну сутність допиту може бути окреслено за допомогою методологічного інструментарію пізнання. Це передусім такі методи: спостереження, порівняння, моделювання, експеримент, бесіда, опис. Пізнавальна сутність допиту полягає в пізнанні події кримінального правопорушення шляхом спілкування з допитуваними, застосуванні низки методів пізнання з метою отримання показань у кримінальному провадженні.

Проведення допиту є тактично і психологічно складним завданням під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, пов'язаних із підrobкою документів. Підозрюваний, причетний до механізму протиправної діяльності, а в низці випадків і недобросовісний свідок, вирізняються високим рівнем освіченості, сформованістю професійних здібностей, є переважно представниками «білокомірцевої» злочинності, що обумовлює ретельну підготовку слідчого до допиту та безпосередньо отримання показань з дотриманням криміналістичних рекомендацій.

Влучно зауважує М. В. Корнієнко (2019), що в арсеналі «білокомірцевої» злочинності через намір «залишатися в тіні» наявні такі форми латентного збагачення, які складно викривати й доводити, тобто замасковані економічні, податкові

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

та інші фінансові злочини і правопорушення: фіктивне підприємництво; податкове шахрайство; банківське шахрайство; зловживання анти-монопольним становищем; інвестиційне шахрайство; маніпуляції на фондових біржах; шахрайство з фінансовими ресурсами; організація конвертаційних центрів; легалізація злочинних доходів, рейдерство тощо. Дослідники виокремлюють такі загальні її ознаки: економічний характер злочинів; ненасильницький, антисоціальний характер; завуальований характер злочинів, що мають тривалий ефект; високий рівень латентності; тенденції до транснаціонального характеру тощо.

Тактика допиту підозрюваних (у низці випадків – і свідків) має ґрунтуватися на особливих індивідуальних характеристиках учасників кримінального провадження.

Професійна діяльність слідчого потребує не лише спеціальних кваліфікаційних знань і вмій, а й певних знань із психології, які забезпечать високу культуру його професійної взаємодії та психологічного впливу на учасників кримінального провадження, з якими йому потрібно контактувати в процесі проведення слідчих (розшукових) дій.

Аналізуючи психологічний аспект допиту під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, пов'язаних із підркобою документів, не можна оминати увагою випадки, коли на шляху отримання показань під час проведення допиту постають перешкоди у вигляді конфліктних ситуацій, які супроводжуються відмовою допитуваного від давання показань або ж повідомленням викривленої інформації тощо. У таких випадках вагоме значення має розроблення системи тактичних прийомів установалення психологічного контакту з допитуваною особою.

Також на початковому етапі розслідування слідчому бракує достовірно встановленої інформації, з якою можна було би порівнювати отримувані під час допиту показання і викривати неправду. Тому слід залучати до таких допитів спеціаліста-психолога, який за певними вербальними й невербальними ознаками зможе визначити, коли особа дає неправдиві показання, і за допомогою заздалегідь узгоджених умовних знаків інформувати про це слідчого (Kovalenko, 2024, p. 174).

Після встановлення психологічного контакту слідчому доцільно переходити до наступного етапу – безпосереднього отримання показань. Застосовують постановку різних запитань (контрольних, уточнювальних, нагадувальних тощо), пред'явлення речових доказів, оголошення висновків судових експертиз тощо.

Важливим є питання оптимізації допиту під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, пов'язаних із підркобою документів, шляхом удосконалення комунікативно-психологічного механізму його

проведення. Це питання можна розглядати у двох аспектах. По-перше, слід підвищити ефективність допиту учасників кримінального провадження з метою активізації пам'яті, подолання складнощів у відтворенні обставин кримінального правопорушення. Саме можливості когнітивної психології затребувані під час виконання цього завдання.

Розглядаючи залучення когнітивної психології в контексті проведення допиту, не можна оминати увагою такий її компонент, як когнітивний стиль особистості слідчого як суб'єкта проведення допиту. Кожний індивідуум наділений певними індивідуальними особливостями пізнання дійсності, відбувається формування суб'єктивного характеру оцінок і знань, що в майбутньому стають активними, їх застосовують, коли людина пізнає чи реагує. За таких умов когнітивний стиль може слугувати інструментом, який людина застосовує протягом життя та під час професійної діяльності, коли формує особисту реакцію на кожен життєву ситуацію та прогнозує адаптацію до них (Pushkar, 2023, p. 907). Здійснення ефективного досудового розслідування безпосередньо залежить від розвитку слідчого як суб'єкта, орієнтованого на власне професійне й особистісне вдосконалення, самопізнання та розвиток. Риси, що визначають когнітивний стиль слідчого, впливають на встановлення психологічного контакту і реалізації поставлених завдань під час проведення допиту.

Власне когнітивний стиль особистості слідчого має специфіку, обумовлену сферою його професійної діяльності. Адже діяльність слідчого здійснюється в особливих умовах, що вирізняються: 1) ієрархічністю, психологічним напруженням, виконанням одночасно різних складних завдань за наявності значної кількості інформаційних джерел, необхідності їх опрацювання за браком часу; 2) творчим характером, обумовленим діями в нестандартних ситуаціях; 3) відповідальністю за процес і результати розслідування кримінального правопорушення; 4) ризиком, пов'язаним із професійною діяльністю, негативним впливом фізичних і психічних навантажень на стан здоров'я тощо. За цих складних умов слід зосередити увагу на формуванні когнітивного стилю особистості слідчого, оскільки ця обставина впливає на сприйняття, опрацювання та дослідження отриманої в межах допиту інформації.

Не менш важливим у контексті розгляду тактики допиту під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, пов'язаних із підркобою документів, є використання даних психології брехні, зокрема за умов, коли складнощі виникають вже не з активізацією пам'яті допитуваних, які готові до співпраці зі слідством, а з відображенням правдивої інформації, наслідком чого є її спотворення чи замовчування підозрюваним або недобросовісним свідком як форми протидії досудовому розслідуванню.

Слідчому важливо вміти виявляти брехню, бути обізнаним із психологічними особливостями цього феномену, адже специфіка професійної діяльності слідчого свідчить про повідомлення неправдивої інформації, її перекичування та замовчування з боку окремих учасників кримінального провадження.

Найчастіше феномен брехні виявляється під час проведення допиту, оскільки саме допит є основною вербальною слідчою (розшуковою) дією, під час якої слідчий у діалозі з допитуваним виявляє, чи той намагається приховати свої наміри або справжню мету, чи використовує різні спотворення даних і маніпулює слідчим.

Складність виявлення брехні під час проведення допиту полягає також у тому, що слідчому потрібно контролювати різні канали надходження інформації, щоб визначити таку інформацію як неправдиву. Про брехню в деяких випадках свідчать: слова, паузи, тембр голосу, вираз обличчя, рухи голови, жести, поза, дихання, рум'янець чи, навпаки, блідість тощо.

Виявити неправдивість показань підозрюваного, інших учасників кримінального провадження допоможе і поліграф. Це апаратно-програмний психодіагностичний комплекс, призначений для одночасної реєстрації кількох фізіологічних процесів, пов'язаних із виникненням емоцій: дихання, артеріального тиску, біострумів (мозку, серця, скелетної та гладкої мускулатури тощо) (Volobuiev, 2018, p. 56).

Використання поліграфа спрямоване на діагностування психіки людини, її внутрішнього світу, який є системою суб'єктивних образів реальності та функціонує за певними законами. Коли людина говорить неправду, відповідаючи на запитання, у неї відбуваються фізіологічні зміни – частішають пульс і дихання, підвищується тиск, посилюється потовиділення тощо. Поліграф здатен виявити це і зафіксувати (за допомогою спеціальних датчиків, які надягають на особу), а спеціаліст, який проводить випробування, оцінює одержані в такий спосіб дані й вирішує, на які запитання особа реагувала незвичайно. Незвичайні для певної людини реакції, зареєстровані поліграфом, дають підстави для висновку, чи говорить особа правду. Випробування провадять у формі «запитання – відповідь», передбачаючи односкладові відповіді «так» або «ні» (Volobuiev, 2018, p. 56-57). Законодавство України передбачає використання результатів дослідження з використанням поліграфа лише за умови, якщо таке дослідження було проведено на підставі постанови про проведення судово-психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа і результат експертизи викладено у висновку експерта, який є процесуальним джерелом доказів. Поліграф може мати юридичну доказову силу лише в межах судової експертизи, регламентованої законодавством України (Kurman, & Balybina, 2024, p. 688). Згідно з

наказом Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» від 8 жовтня 1998 року № 53/5¹, таку експертизу визначено як судову психофізіологічну експертизу з використанням поліграфа.

Однак розглядають й інші способи отримання вербальної інформації від особи з використанням поліграфа під час розслідування. Підставою для застосування поліграфа правоохоронними органами є Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність»². Стаття 8 цього Закону закріплює право органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, опитувати осіб за їхньої згоди (п. 1 ч. 1 ст. 8). Тож поліграф застосовують як різновид опитування. Одержані в такий спосіб відомості не можна розглядати в суді як докази у справах: вони є лише орієнтирами для збирання офіційних доказів. Згідно з ч. 16 ст. 9 цього Закону, для одержання інформації заборонено застосовувати технічні засоби, психотропні, хімічні й інші речовини, які пригнічують волю або завдають шкоди здоров'ю людей та навколишньому середовищу (Sharoval, 2020, p. 71).

У криміналістиці досліджують і традиційні тактичні прийоми, спрямовані на виявлення та усунення брехні: послідовне пред'явлення доказів; метод «непрямого допиту»; раптова постановка запитань; уповільнений чи пришвидшений темп допиту; використання «вразливих місць» допитуваного; перебільшення рівня обізнаності слідчого тощо.

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що вивчення основних аспектів когнітивної психології та психології брехні для слідчого з метою проведення допиту є важливим, і у випадку розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, пов'язаних із підrobкою документів, які вирізняються складним механізмом реалізації протиправної діяльності, спрямованістю на приховання події кримінального правопорушення, протидії розслідуванню підозрюваним, недобросовісними свідками, актуальність виконання завдання лише підвищується.

Одним із відомих методів, що ґрунтується на дослідженнях когнітивної психології, є метод когнітивного інтерв'ю. Процес обговорення

¹ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

² Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 груд. 1992 р. № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.

вчиненого кримінального правопорушення набуває форми заохочення до вільної розповіді, що передбачає детальний виклад відомих фактів й обставин, проте без вимог щодо чіткого дотримання хронології, використання літературної мови та іншого кодування, яке не є природним для особи. Спонування розповіді про подію здійснюють у формі простих висловлювань, які частіше викликають бажану рефлексію, спрямовану на розвиток теми допиту, її деталізацію, уточнення, погодження, заперечення або спростування певних тверджень. Інтерв'юер не повинен припиняти вільну розповідь до її логічного завершення, попри виявлені розбіжності чи неправдивість окремих даних, оскільки інформація, повідомлена в повному обсязі, дає змогу отримати об'єктивні результати внаслідок подальшого зіставлення фактів між собою і з наявними доказами. Реципієнту надають свободу думки за початкового викладу обставин, що полягає в можливості не зупинятися на довготривалому згадуванні фактів, що забулися або про які він насправді не знає. Замість неефективного пригадування слід дати змогу добровільно визнати відповідні прогалини в пам'яті, повідомивши про це інтерв'юера. Зазначене правило допомагає уникнути відчуття надмірної співпраці, яке часто призводить до заповнення пропусків інформації використанням асоціативних механізмів пам'яті або методом фантазування. У разі виникнення складнощів під час словесного опису події, факту чи явища, пропонують відшукати інші засоби висловлення думки (наприклад, малювання зображень або схем, імітація невербальної поведінки тощо) (Kubariev, & Barhan, 2022, p. 116).

Нині методики інтерв'ювання отримали подальший розвиток, і йдеться про використання «процесуального інтерв'ю», яке успішно застосовують правоохоронні органи під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, пов'язаних із підркокою документів.

Проблематика процесуального інтерв'ю привертає увагу вітчизняних дослідників. Зокрема, С. Р. Гавгун (2022) визначає процесуальне інтерв'ю як процесуальну дію, що полягає в отриманні точної, надійної та достовірної інформації від потерпілих, свідків, підозрюваних або обвинувачених – інтерв'юєнтів у процесі їхнього спілкування з інтерв'юером для встановлення фактичних обставин кримінального провадження з метою забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування. Однак, на нашу думку, доцільно визначати процесуальне інтерв'ю як тактичний інструментарій слідчого, систему тактичних прийомів проведення допиту. З цього приводу поділяємо думку С. С. Бравермана (2019), що для отримання всебічної та неспотвореної інформації під час проведення допиту на стадії досудового розслідування слідчим необхідно не лише здійснити концептуальний

перехід до процесуального інтерв'ю, а й активно використовувати в роботі тактичні засоби, розроблені у сфері соціальної психології. Продуктивність і темпи впровадження зазначених заходів у вітчизняну криміналістичну практику залежатимуть від двох основних факторів: постійного підвищення кваліфікації слідчих з тактики та психології допиту шляхом проведення тренінгів, курсів, консультацій тощо; законодавчої формалізації використання процесуального інтерв'ю під час досудового розслідування. Комплексний та всебічний підхід до питань реформування методики проведення допиту на державному рівні, зокрема із залученням міжнародних спеціалістів, надасть українським фахівцям можливість підвищити якість роботи.

Питання слідчого до допитуваного в процесі кримінального провадження щодо кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, пов'язаних із підркокою документів, мають бути відкритими, тобто такими, які зможуть отримати відкрити й необмежену відповідь, схожу на інформацію, яку надають під час вільної розповіді. Потрібно уникати закритих питань і питань, ускладнених граматичними конструкціями, оскільки вони спотворюють точність показань допитуваного. Категорично заборонено ставити запитання, у змісті яких міститься відповідь, варіанти відповіді тощо. Навідні запитання є недопустимими в кримінальному провадженні. На завершальному етапі допиту слідчому необхідно підсумувати все сказане допитуваним його словами, що вчергове перевірить точність показань допитуваного й може спровокувати відновлення нової інформації з його боку. Обов'язковою є підсумкова оцінка слідчим отриманої інформації, оскільки він зможе не лише виявити прогалини проведеного допиту, а й визначити подальше спрямування досудового розслідування.

Висновки

Допит під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, пов'язаних із підркокою документів, є пізнавальною, комунікативною, законодавчо регламентованою діяльністю, у процесі якої слідчий у межах кримінального провадження отримує від допитуваної особи відомості, що мають ретроспективну спрямованість. Оптимізація використання розробок когнітивної психології та психології брехні вимагає врахування деяких факторів, зокрема таких як: знання слідчим основ психологічної техніки, уміння сприймати вербальні та невербальні реакції допитуваного, психологічна спостережливість. Необхідною умовою успішної діяльності слідчого є вміння професійно спілкуватися з допитуваними, яке повинно ґрунтуватися на знанні кримінального процесуального законодавства, теоретичних положень криміналістики та психології, а також розроблених на їх основі практичних рекомендацій.

References

- [1] Braverman, S.S. (2019). Analysis of modern approaches to increasing the effectiveness of interrogation during pre-trial investigation. *Legal Psychology*, 1. doi: 10.33270/03192401.62.
- [2] Chernetska, V. (2021). Types of judicial interrogations in the criminal process of Ukraine. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 3, 284-288. doi: 10.32849/2663-5313/2021.3.46.
- [3] Chornous, Yu.M. (2020). Psychological foundations of the implementation of tactical techniques. *Legal Psychology*, 1(26), 13-22. doi: 10.33270/03202601.13.
- [4] Hahach, V.A. (2024). Forensic classification of criminal offenses in the sphere of economic activity related to forgery of documents. *Scientific Bulletin of Public and Private Law*, 1, 135-141. doi: 10.32844/2618-1258.2024.1.22.
- [5] Havhun, S.R. (2022). Introduction of the Institute of Procedural Interview in Ukraine: pro et contra. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, 2(72), 199-204. doi: 10.24144/2307-3322.2022.72.65.
- [6] Hrytsenko, V.H., & Pykhtina, P.V. (2018). Some features of modern types and methods of forensic interrogation tactics. *Scientific Notes*, 5, 175-181. Retrieved from https://cusu.edu.ua/images/nauk_zapiski/pravo/5_2018/175-181.pdf.
- [7] Kornienko, M.V. (2019). Bilokomitseva crime in Ukraine. *Criminological theory and practice: experience, current problems and ways to solve them: materials of the interuniversity scientific-practical round table* (pp. 43-50). V.V. Cherniei, S.D. Husariiev, S.S. Cherniavskiyi (et al.). (Eds.). Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav. Retrieved from <https://elar.naiiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/9a2a51cc-f5d7-447f-99bc-733966b43c23/content>.
- [8] Kovalenko, V.V. (2024). Organizational and tactical features of interrogation of members of an organized group or criminal organization. *Bulletin of the Luhansk Educational and Scientific Institute named after E.O. Didorenko*, 2(106), 1, 168-180. doi: 10.33766/2786-9156.106.1.168-180.
- [9] Kubariiev, I.V., & Barhan, S.S. (2022). Tactics of interrogation using the cognitive interview method. *Ways of reforming the criminal police: domestic and foreign experience: materials of the International Scientific-Practical Round Table* (pp. 114-117). V.V. Cherniei, S.D. Husariiev, S.S. Cherniavskiyi (et al.). (Eds.). Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav. Retrieved from <https://elar.naiiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/1b70b435-f3d7-462d-9bb2-e587e60b1db2/content>.
- [10] Kurman, O.V. (2022). Investigation of criminal offenses in the sphere of economic activity: problematic issues of interaction between an investigator, a specialist and an expert. *Legal Scientific Electronic Journal*, 7, 386-388. doi: 10.32782/2524-0374/2022-7/93.
- [11] Kurman, O.V., & Balybina, A.R. (2024). The use of a polygraph in the investigation of criminal offenses: problems of tactics and legal regulation. *Analytical and comparative jurisprudence*, 2, 686-691. doi: 10.24144/2788-6018.2024.02.114.
- [12] Maiorchak, N.M. (2013). Psychological aspects of the category of lie in the works of Ukrainian and foreign scientists. *Scientific bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs*, 1, 96-104.
- [13] Maksymenko, S.D., & Pasichnyk, I.D. (2012). Cognitive psychology in the context of human memory research. *Scientific notes*, 20, 3-16. Retrieved from https://psj.oa.edu.ua/assets/files/full/NZ_Vyp_20.pdf.
- [14] Pisnyi, V. (2023). Psychological aspects of the application of tactical interrogation techniques during the investigation of the technology of criminal enrichment. *Legal Psychology*, 2(33), 120-128. doi: 10.33270/03233302.120.
- [15] Pushkar, O.A. (2023). Scientific approaches to the definition of the concept of "cognitive style of personality". *Scientific perspectives*, 12(42), 905-917. doi: 10.52058/2708-7530-2023-12(42)-905-917.
- [16] Shapoval, K.A. (2020). The use of a polygraph during the investigation of murders committed with the use of domestic violence. *Theory and practice of forensic examination and criminalistics*, 21, 66-78. doi: 10.32353/khrife.1.2020_04.
- [17] Volobuiev, A.F. (2018). Polygraph: a technical and forensic means of detecting and fixing evidence or a tool for expert research? *Forensic Bulletin*, 2(30), 55-63. doi: 10.37025/1992-4437/2018-30-2-55.
- [18] Yaremchuk, R.A. (2021). Psychological essence of the categories "untruth" and "lie" within the framework of the interpretation of the results of polygraph research. *Legal psychology*, 1(28), 82-87. doi: 10.33270/03212801.82.

Список використаних джерел

- [1] Браверман С. С. Аналіз сучасних підходів до підвищення ефективності проведення допиту під час досудового розслідування. *Юридична психологія* 2019. № 1 (24). С. 62–68. doi: 10.33270/03192401.62.
- [2] Чернецька В. Види судових допитів у кримінальному процесі України. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 3. С. 284–288. doi: 10.32849/2663-5313/2021.3.46.

-
- [3] Черноус Ю. М. Психологічні основи реалізації тактичних прийомів. *Юридична психологія*. 2020. № 1 (26). С. 13–22. doi: 10.33270/03202601.13.
- [4] Гагач В. А. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень в сфері господарської діяльності, пов'язаних із підrobкою документів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Вип. 1. С. 135–141. doi: 10.32844/2618-1258.2024.1.22.
- [5] Гавгун С. Р. Запровадження інституту процесуального інтерв'ю в Україні: pro et contra. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Т. 2. № 72. С. 199–204. (Серія «Право». doi: 10.24144/2307-3322.2022.72.65.
- [6] Гриценко В. Г., Пихтіна П. В. Деякі особливості сучасних видів та методів криміналістичної тактики проведення допиту. *Наукові записки*. 2018. Вип. 5. С. 175–181. (Серія «Право»). URL: https://cusu.edu.ua/images/nauk_zapiski/pravo/5_2018/175-181.pdf
- [7] Корнієнко М. В. Білокомірцева злочинність в Україні. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвуз. наук.-практ. круглого столу (Київ, 22 берез. 2019 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 43–50. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/9a2a51cc-f5d7-447f-99bc-733966b43c23/content>.
- [8] Коваленко В. В. Організаційні і тактичні особливості допиту членів організованої групи чи злочинної організації. *Вісник Лузанського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка*. 2024. Вип. 2 (106). Ч. 1. С. 168–180. doi: 10.33766/2786-9156.106.1.168-180.
- [9] Кубарев І. В., Барган С. С. Тактика проведення допиту за методикою когнітивного інтерв'ю. *Шляхи реформування кримінальної поліції: вітчизняний та зарубіжний досвід*: матеріали Міжнар. наук.-практ. круглого столу (Київ, 18 лют. 2022 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 114–117. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/1b70b435-f3d7-462d-9bb2-e587e60b1db2/content>.
- [10] Курман О. В. Розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності: проблемні питання взаємодії між слідчим, спеціалістом та експертом. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 386–388. doi: 10.32782/2524-0374/2022-7/93.
- [11] Курман О. В., Балибіна А. Р. Використання поліграфа при розслідуванні кримінальних правопорушень: проблеми тактики та правового регулювання. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 686–691. doi: 10.24144/2788-6018.2024.02.114.
- [12] Майорчак Н. М. Психологічні аспекти категорії брехні у роботах українських і зарубіжних учених. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 96–104.
- [13] Максименко С. Д., Пасічник І. Д. Когнітивна психологія в контексті дослідження пам'яті людини. *Наукові записки*. 2012. Вип. 20. С. 3–16. (Серія «Психологія»). URL: https://psj.oa.edu.ua/assets/files/full/NZ_Vyp_20.pdf.
- [14] Пісний В. Психологічні аспекти застосування тактичних прийомів допиту під час розслідування технології злочинного збагачення. *Юридична психологія*. 2023. № 2 (33). С. 120–128. doi: 10.33270/03233302.120.
- [15] Пушкар О. А. Наукові підходи до визначення поняття «когнітивний стиль особистості». *Наукові перспективи*. 2023. № 12 (42). С. 905–917. doi: 10.52058/2708-7530-2023-12(42)-905-917.
- [16] Шаповал К. А. Використання поліграфа під час розслідування вбивств, вчинених із застосуванням домашнього насильства. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 21. С. 66–78. doi: 10.32353/khrife.1.2020_04.
- [17] Волобуєв А. Ф. Поліграф: техніко-криміналістичний засіб виявлення і фіксації доказів чи інструмент експертного дослідження? *Криміналістичний вісник*. 2018. № 2 (30). С. 55–63. doi: 10.37025/1992-4437/2018-30-2-55.
- [18] Яремчук Р. А. Психологічна сутність категорій «неправда» та «брехня» в межах інтерпретації результатів поліграфологічних досліджень. *Юридична психологія* 2021. № 1 (28). С. 82–87. doi: 10.33270/03212801.82.
-

Tactical and Psychological Principles of Interrogation during the Investigation of Criminal Offenses in the Field of Economic Activity Related to Document Forgery

HAHACH Vitalii

PhD in Law, Senior Researcher, Doctoral Student of the Research Institute of Public Law Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-7933-0712>

Abstract. One of the most common investigative (detective) actions during the investigation of criminal offenses is interrogation. Interrogation is the most significant, indispensable investigative (detective) action, since by receiving testimony during interrogation, the investigator collects ideal traces that comprehensively complement other sources of forensically significant information, ensuring the process of proving. The purpose of the scientific article is to form the principles of interrogation tactics during the investigation of criminal offenses in the field of economic activity related to document forgery, from the point of view of criminal procedure, forensic and psychological aspects. The regularities of interrogation are revealed, in particular the key one is the cognitive nature, which is expressed in the consistent reflection of the event of a criminal offense in a person's memory. The reflection is influenced by objective and subjective factors. In the context of considering interrogation tactics during the investigation of criminal offenses in the field of economic activity related to document forgery, the issue of using the capabilities of cognitive psychology and the psychology of lying is revealed, in particular under conditions when difficulties arise with activating the memory of interrogated persons who are ready to cooperate with the investigation, or with reflecting truthful information, as a result of its distortion or silence by interrogated persons as a form of counteraction to the pre-trial investigation. These circumstances are due to the fact that the suspect involved in the mechanism of illegal activity, and in some cases also an unscrupulous witness, are characterized by a high level of education, well-developed professional abilities, are mainly representatives of the so-called "white-collar" crime, which necessitates thorough preparation of the investigator for interrogation and direct receipt of testimony in compliance with forensic recommendations.

Keywords: interrogated; tactical technique; cognitive psychology; psychology of lying; procedural interview; testimony.